

Ewa Weiszewska

ORCID: 0000-0002-7580-6645

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Gdański

Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez pasera

Liability for damage caused by the fence

Abstract

The article concerns civil liability of the person who intentionally took advantage of the damage caused to another person in the light of the article 422 of the Polish Civil Code. The author considers the above norm on the example of the civil liability of the fence, which in the literature was considered almost a textbook example of conscious use of damage. Therefore, the article presents legal grounds for the liability of the fence. The author analyzes several issues, such as the nature of the fence's liability, definition of conscious action, or joint and several liability of the fence.

Keywords: civil liability, fence, fault, damage.

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy odpowiedzialności osoby, która świadomie skorzystała z wyrządzonej szkody innej osobie w świetle art. 422 k.c. *in fine*. Autorka rozpatruje powyższą normę na przykładzie odpowiedzialności cywilnej pasera, która w piśmiennictwie została uznana za niemalże podręcznikowy przykład świadomego skorzystania ze szkody. W związku z powyższym, podjęto się analizy przesłanek odpowiedzialności pasera. Nadmienić należy, że norma zawarta w art. 422 k.c. *in fine* jest szczególnie na tle kodeksowej regulacji dotyczącej odpowiedzialności odszkodowawczej. Mając na względzie jej wyjątkowość, autorka podejmuje próbę rozstrzygnięcia elementarnych niejasności związanych z brzmieniem art. 422 k.c., które w głównej mierze sprowadzają się do pytań, czy działanie pasera należy utożsamiać z działaniem z winy umyślnej, jak kształtuje się odpowiedzialność pasera, skoro odpowiada solidarnie z innymi podmiotami wymienionymi w art. 422 k.c. oraz czy omawiana norma stanowi swego rodzaju wyłom na tle wypracowanej konstrukcji odpowiedzialności odszkodowawczej? Analizując powyższe kwestie, podjęto próbę skonfrontowania ich z obecną praktyką orzeczniczą.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność cywilna, paser, wina, szkoda.

1. Wstęp

Odpowiedzialność cywilna pasera w dorobku legislacyjnym prezentuje wyraźnie ugruntowaną pozycję. Powyższą koncepcję potwierdza konstrukcja art. 136 Kodeksu zobowiązań¹, która znalazła swoje odzwierciedlenie w obecnie obowiązującym art. 422 Kodeksu cywilnego². Należy zauważyć, że już w uzasadnieniu projektu Kodeksu zobowiązań R. Longchamps de Berier wskazał, że „tych, których świadomie z wyrządzonej szkody skorzystali (paserów), powinno się zaliczyć do sprawców i uczynić bezwzględnie odpowiedzialnymi”³, przy czym uzasadnił swoje stanowisko społecznymi względami rozstrzygnięcia uchwyconego w art. 136 k.z.

Nie ulega wątpliwości, że koncepcje odnoszące się do odpowiedzialności cywilnej pasera pod rządami k.z., zachowują aktualność również dzisiaj. Natomiast, dość lakoniczne ujęcie odpowiedzialności pasera, zarówno w art. 136 k.z. i późniejszym art. 422 k.c. stanowiło asumpt do licznych publikacji, mających na celu bliższe określenie tejże odpowiedzialności, m.in. z uwagi na trudności w uchwyceniu związku przyczynowego między działaniem pasera a szkodą⁴ i wyjątkowy charakter normy, która stanowi samodzielną podstawę odpowiedzialności w oderwaniu od art. 415 k.c.⁵.

Należy nadmienić, że przepis art. 422 k.c., jak i prawo cywilne w ogólności, nie posługuje się pojęciem pasera⁶. Odpowiedzialność z tytułu czynu niedozwolonego, stypizowana w art. 422 k.c., oprócz osoby, która nakłoniła inną do wyrządzenia szkody albo była jej pomocna, obejmuje również tego, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiemu szkody. Świadome skorzystanie z wyrządzonej innej osobie szkody może być równoznaczne z paserstwem, natomiast co do zasady jego zasięg jest znacznie szerszy⁷.

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 598), dalej jako: k.z.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.), dalej jako: k.c.

³ R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań*, z. 4, Warszawa 1934, s. 198–199.

⁴ A. Szpunar, *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, „Państwo i Prawo” 1957, z. 2, s. 286.

⁵ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 6, red. A. Olejniczak, 2018, wyd. 3, nb 208, s. 462

⁶ Posługiwanie się pojęciem pasera, pomocnika, czy też podżegacza stanowi posiłkowanie się terminologią ukształtowaną pod wpływem prawa karnego, por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność deliktowa pomocnika* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszala*, red. P. Hofmański, K. Zgrzyzek, Katowice 2003, s. 335.

⁷ A. Szpunar, *O skorzystaniu z wyrządzonej drugiemu szkody*, „Państwo i Prawo” 1982, z. 7, s. 52.

Z uwagi na tytułową tematykę, w niniejszym artykule rozpatrzono odpowiedzialność cywilną pasera⁸ na tle art. 422 k.c. W związku z powyższym, konieczne było określenie charakteru odpowiedzialności osoby, która skorzystała ze szkody, a także analiza relacji prawnej między paserem a szkodą wyrządzoną przez sprawcę. Analizie poddano również przesłanki odpowiedzialności osoby, która świadomie ze szkody skorzystała. Następnie podjęto próbę oceny praktycznego zastosowania normy art. 422 k.c. w zakresie dotyczącym odpowiedzialności pasera. Mając na uwadze ograniczenia treściowe niniejszej pracy, nie poddano interpretacji możliwość powołania się na przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu, czy też o ochronie własności⁹, w sytuacji zaistnienia odpowiedzialności deliktowej pasera.

2. Charakter odpowiedzialności pasera

Jak już wspomniano we wstępie, posługiwanie się pojęciem pasera na tle przepisu 422 k.c. stanowi pewne uproszczenie na potrzeby niniejszej pracy. Czyniąc zadość chęci wyczerpującego omówienia tytułowej odpowiedzialności, należałoby poddać analizie art. 291 oraz 292 Kodeksu karnego¹⁰, które typizują paserstwo umyślne i nieumyślne. Dla celów niniejszego opracowania należy wskazać, że rozważania dotyczą tylko tych postaci paserstwa, które pozostają w zasięgu normy art. 422 k.c., a zatem spełniających przesłanki odpowiedzialności za świadome skorzystanie z wyrządzonej drugiemu szkody. Na marginesie wypada przywołać stanowisko L. Steckiego, który wskazuje, że „przepis art. 422 k.c. zyskałby na precyzji i przejrzystości, gdyby w omawianym zakresie wymienione zostały poszczególne sytuacje odzwierciedlające określone postaci paserstwa”¹¹. Analiza przesłanek odpowiedzialności deliktowej osoby, która świadomie skorzystała z wyrządzonej szkody, nastąpi w dalszej części pracy.

Podejmując próbę określenia charakteru odpowiedzialności cywilnej pasera, należy mieć na względzie wyjątkowość regulacji zawartej w art. 422 k.c. Norma stanowiąca o odpowiedzialności deliktowej osoby, która świadomie skorzystała

⁸ Należy się zgodzić ze stanowiskiem M. Pazdana, według którego paserstwo stanowi podreźnikowy przykład świadomego skorzystania z wyrządzonej drugiemu szkody, por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna za świadome skorzystanie ze szkody wyrządzonej przez osobę trzecią*, „Nowe Prawo” 1968, nr 4, s. 539.

⁹ Zob. P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 209, s. 462.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1444 ze zm.), dalej jako: k.k.

¹¹ L. Stecki, *Korzystanie ze szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym* [w:] *Studia z prawa zobowiązań. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Alfredowi Ohanowiczowi*, red. Z. Radwański, Warszawa 1979, s. 119.

z wyrządzonej szkody, w istocie stanowi samodzielną podstawę odpowiedzialności¹². Powyższa teza pokrywa się z zapatrywaniami innych przedstawicieli doktryny¹³. L. Stecki podkreśla, że art. 422 k.c. traktuje o „samoistnej odpowiedzialności korzystającego ze szkody”, której źródłem jest czyn niedozwolony¹⁴. Natomiast A. Szpunar wskazuje, że jako pierwszy rozpatrywał cywilną odpowiedzialność pasera A. Ohanowicz i do jego zasług należy przypisać wykazanie, że czyn pasera „nie polega na udziale w wyrządzeniu szkody przez bezpośredniego sprawcę”, a ponadto, że paser odpowiada za czyn własny, odmienny od czynu sprawcy pierwotnej szkody¹⁵.

W związku z powyższym, należy się zgodzić z tezą, że brak jest podstaw, aby osobę, która skorzystała z wyrządzonej szkody uznać za jej współsprawcę¹⁶.

Warunkiem koniecznym do ziszczenia się przesłanek warunkujących odpowiedzialność stypizowaną w art. 422 k.c. jest wcześniejsze istnienie szkody, która została wyrządzona innej osobie czynem niedozwolonym. Należy nadmienić, że art. 422 k.c. nie będzie miał zastosowania w sytuacji skorzystania ze szkody, która została poniesiona na skutek niewykonania zobowiązania, o ile nie zachodzi zbieg roszczeń na podstawie art. 443 k.c.¹⁷.

Co istotne, paser będzie odpowiadał również, gdy sprawca szkody z jakiegoś powodu odpowiedzialności nie ponosi, przykładowo ze względu na niepoczytalność. Powyższe zagadnienie zdaje się dotyczyć kolejnej istotnej kwestii, mianowicie relacji prawnej między paserem a sprawcą szkody. Z dotychczasowej argumentacji wynika, że odpowiedzialność pasera jest niezależna względem odpowiedzialności osoby, która szkodę wyrządziła. Słuszne zatem jest stwierdzenie, że odpowiedzialność obu tych podmiotów jest względem siebie równorzędna¹⁸. Ponadto, omawiana sytuacja stanowi „swoisty wypadek, w którym za jedną szkodę ponosi odpowiedzialność kilka osób, mimo że nie wszystkie są sprawcami szkody”¹⁹.

¹² P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 208, s. 462.

¹³ Por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 538. Autor wskazuje, że podstawą odpowiedzialności pasera „jest jego własny czyn, polegający na świadomym skorzystaniu z wyrządzonej drugiemu szkody”. Podobne stanowisko zajmuje B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978, s. 113.

¹⁴ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 120.

¹⁵ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 53 oraz A. Ohanowicz, *Glosa do orzeczenia SN z 17.02.1964*, OSPiKA 1966, poz. 90.

¹⁶ Tak trafnie B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 113, M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542 – autor wskazuje, że zaliczenie osoby świadomie korzystającej ze szkody do kręgu współsprawców, nawet pośrednich, byłoby tworzeniem fikcji prawnej.

¹⁷ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 210, s. 463.

¹⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542.

¹⁹ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 120.

3. Przesłanka świadomości w świetle art. 422 k.c.

Przepis art. 422 k.c. stanowi m.in., że za szkodę odpowiedzialny jest nie tylko ten, kto ją bezpośrednio wyrządził, lecz także ten, kto świadomie skorzystał z wyrządzonej drugiemu szkody. Ustawodawca nie zdecydował się na wprowadzenie definicji „świadomego skorzystania”, co zaowocowało obszerną literaturą w tym zakresie. W doktrynie przyjęto, że odpowiedzialność pasera jest oparta na zasadzie winy²⁰, co jednak nie usuwa nasuwających się wątpliwości, gdyż norma art. 422 k.c. zawiera sformułowanie „świadome skorzystanie”²¹. Jednakże, odwołując się do wykładni literalnej przepisu, za świadome działanie należy uznać działanie celowe, kontrolowane, polegające na podjęciu decyzji, której skutki da się przewidzieć. Innymi słowy, działaniu świadomemu musi towarzyszyć zamiar. Wydaje się, że najbardziej adekwatnym rozwiązaniem jest uznanie świadomego działania, jako postać winy umyślnej, co też zostało uczynione przez doktrynę²². W konsekwencji, powstała wątpliwość, czy zakresem art. 422 k.c. można również objąć wypadki rażącego niedbalstwa²³.

Jak już zostało zasygnalizowane, prawo karne rozróżnia paserstwo z winy umyślnej od paserstwa z winy nieumyślnej. Zdaniem M. Pazdana, „zachodząca po stronie sprawcy wina umyślna w pełni czyni zadość wynikającej z art. 422 *in fine* k.c. (dawniej art. 136 k.z.) przesłance świadomości”²⁴. Powyższa teza z całą stanowczością wpisuje się w prawidłowe rozumienie przesłanki świadomości na tle art. 422 k.c. Natomiast zagadnienie odnoszące się do możliwości odpowiedzialności na podstawie art. 422 k.c. w sytuacji nieumyślnego paserstwa, nie przedstawia się już dość klarownie. A. Szpunar wprost zaznacza, że przepis art. 136 k.z. (obecnie art. 422 k.c.) nie dotyczy osoby, która dopuściła się paserstwa nieumyślnego²⁵. Natomiast dość kontrowersyjne zdaje się być orzeczenie SN stwierdzające, że skazanie za nieumyślne paserstwo nie odbiera sądowi cywilnemu możliwości ustalenia odpowiedzialności na podstawie ówczesnego

²⁰ Nie bez pewnych zastrzeżeń autorzy przystają na tę koncepcję, przykładowo może mieć miejsce działanie świadome a niezawinione, natomiast argument słusznościowy o wymogu zawinienia pasera przeważa, zob. P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 212, s. 464.

²¹ Jak wskazuje L. Stecki, nie jest to fortunne określenie, gdyż nie rozstrzyga, jaka postać winy rodzi odpowiedzialność na podstawie art. 422 k.c., zob. L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 123.

²² Zob. L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 123; M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 116 i n.

²³ Zdaniem M. Pazdana termin „świadomie” może być identyfikowany jedynie z winą umyślną, natomiast wszelkie próby zmierzające do objęcia jego zakresem wypadków rażącego niedbalstwa stanowią wykładnię *contra legem*, por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 545.

²⁴ *Ibidem*, s. 543.

²⁵ A. Szpunar, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 287.

art. 136 k.z.²⁶, bowiem „świadomie” oznacza tyle co „w sposób zawiniony”, co nie przesądza o stopniu winy jako przesłance odpowiedzialności. Ponadto, „odpowiedzialność taka istnieje w wypadku, gdy podejrzenia nabywcy, iż przedmiot pochodzi z wyrządzonej drugiemu szkody, były na tyle poważne i uzasadnione, że zignorowanie ich stanowiło rażące niedbalstwo”.

Wydaje się, że powyższe rozumowanie ujęte w orzeczeniu ma znamienite znaczenie dla rozwoju późniejszej doktryny, z uwagi na odmienną jego ocenę przez jej przedstawicieli. L. Stecki wskazuje, że wydanie wyroku skazującego co prawda przesądza o istnieniu winy osoby skazanej, natomiast nie przesądza o postaci tejże winy na tle art. 422 k.c.²⁷ Natomiast przyjęcie odmiennego stanowiska mogłoby skutkować brakiem możliwości dochodzenia ochrony praw majątkowych przez poszkodowanego na gruncie prawa cywilnego. Dodać należy, że SN przyjął stanowisko głoszące, że „prawomocny wyrok skazujący za przestępstwo nieumyślne nie wyłącza w świetle art. 11 k.p.c. możliwości ustalenia w postępowaniu cywilnym, że sprawca działał umyślnie”²⁸. Jako kontrargument wskazuje się, że świadomość stanowi okoliczność faktyczną, która nie podlega stopniowaniu, tylko ustaleniu i sprowadza się do posiadania wiedzy o faktach dotyczących czynu niedozwolonego. Mówiąc prościej, świadomość istnieje bądź nie istnieje²⁹, a jej istnienie przesądza o wypełnieniu przesłanki odpowiedzialności pasera ujętej w art. 422 k.c. Jeśli zatem paser posiada pewną wiedzę i skorzystał z wyrządzonej szkody, tym samym wypełnia „obiektywny stan faktyczny czynu niedozwolonego”³⁰. W konsekwencji, staje się on obiektywną przesłanką istnienia winy, która zawsze będzie umyślna. Co więcej, konieczność stwierdzenia świadomości co do pochodzenia rzeczy z przestępstwa uniemożliwia zarzucenie paserowi nieumyślnemu odpowiedzialności na podstawie art. 422 k.c., ponieważ norma ujęta w tym przepisie stanowi jedynie o osobie, której może być uczyniony zarzut, że działała umyślnie³¹.

²⁶ Wyrok SN z dnia 17 lutego 1964 r., I CR 30/63, OSNC 1966, nr 1, poz. 1.

²⁷ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 124, podobnie M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 543 i n., twierdząc, że o zakresie odpowiedzialności karnej decydują inne okoliczności, w związku z czym sąd w postępowaniu cywilnym winien mieć prawo ustalania winy w oparciu o własne kryteria.

²⁸ Uchwała SN(7z) z dnia 28 kwietnia 1983 r., III CZP 14/83, OSNC 1983, nr 11, poz. 168; por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 547. Zdaniem M. Pazdana jest to możliwe, gdyż świadomość, że rzecz pochodzi z nielegalnego źródła nie jest jednoznaczna z paserstwem umyślnym, a zatem nie jest jednoznaczna ze świadomością pochodzenia rzeczy z przestępstwa. Natomiast na gruncie prawa cywilnego ta świadomość jest wystarczająca do spełnienia przesłanki z art. 422 k.c.

²⁹ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 117.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Por. A. Ohanowicz, *Glosa do orz. SN z dnia 17.02.1964 r.*, OSPiKA 1966, nr 4, poz. 90, s. 176–178, w której autor twierdzi, że odpowiedzialność pasera powstaje wyłącznie w razie wystąpienia winy kwalifikowanej, a zatem gdy posiada wiedzę o uzyskaniu korzyści z wyrządzonej

Wydaje się, że identyfikacja przesłanki świadomości z winą umyślną nie stoi na przeszkodzie podzieleniu tezy SN z dnia 28 kwietnia 1983 r.³² Jak wskazano, do istoty przestępstwa należy wina przypisana sprawcy i to w tym zakresie wyrok skazujący wiąże sąd w postępowaniu cywilnym. Zatem uznanie skazanego za winnego danego przestępstwa przesądza o istnieniu winy i jego odpowiedzialności za szkodę, wobec czego sąd w postępowaniu cywilnym nie byłby uprawniony do ustalenia braku winy w wyrządzeniu szkody przez skazanego. Sąd słusznie podkreślił, że zarówno postępowanie karne, jak i cywilne charakteryzują odmienne cele. Kierowanie się nimi może w konsekwencji doprowadzić do oceny i przypisania winy nieumyślnej skazanemu, odmiennej niż na gruncie postępowania cywilnego, którego nadrzędnym celem jest naprawienie szkody. Z powyższego względu może mieć miejsce surowsza ocena przesłanek uzasadniających odpowiedzialność cywilną.

Należy uczynić uwagę, że stanowisko SN mające status zasady prawnej, zostało zaaprobowane w praktyce orzeczniczej, na co wskazuje uchwała SN z dnia 21 grudnia 2017 r.³³, a także wyrok SN z dnia 22 marca 2019 r.³⁴ Wydaje się, że przyjęta linia orzecznicza nie odbiega od stanowiska doktryny, jedynie stwarza możliwość uczynienia odrębnych ustaleń co do stopnia winy, nie zaś co do faktu „bycia winnym”³⁵.

Ponadto, należy ostrożnie podchodzić do tezy, że paserstwo umyślne zawsze będzie wiązało się z odpowiedzialnością cywilną pasera na podstawie art. 422 k.c., bowiem obok przesłanki świadomości, paser musi z wyrządzonej szkody skorzystać. Natomiast przepis art. 291 k.k. normujący paserstwo umyślne stanowi: „Kto rzecz uzyskaną za pomocą czynu zabronionego nabywa lub pomaga do jej zbycia albo tę rzecz przyjmuje lub pomaga do jej ukrycia, podlega karze”. Zatem przyjęcie przedmiotu uzyskanego za pomocą czynu zabronionego nie będzie jeszcze oznaczało skorzystania ze szkody. Słusznie wskazuje L. Stecki, że „dopiero rzeczywiste skorzystanie ze szkody będzie uzasadniało taką odpowiedzialność cywilną”³⁶.

szkody i mimo tego chce ją uzyskać. Z uwagi na wyjątkowy charakter omawianej normy nie należy jej interpretować rozszerzająco. Przyjmując taką argumentację, nie sposób uznać za zasadne uwzględnienie odpowiedzialności na skutek rażącego niedbalstwa na tle art. 422 k.c.

³² Uchwała..., *op.cit.*, III CZP 14/83, OSNC 1983, nr 11, poz. 168.

³³ Por. uchwała SN z dnia 21 grudnia 2017 r., III CZP 89/17, OSNC 2018, nr 10, poz. 96.

³⁴ Por. wyrok SN z dnia 22 marca 2019 r., IV CSK 443/17, LEX nr 2642726.

³⁵ Por. L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 125. Autor zaznacza, że w razie przyjęcia takiego rozwiązania należy konsekwentnie przyjmując, że skazanie danej osoby za paserstwo umyślne w postępowaniu karnym nie powinno wyłączać możliwości ustalenia braku cech umyślności jej odpowiedzialności w postępowaniu cywilnym – co jednak i tak prowadziłyby do oddalenia powództwa.

³⁶ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 125. Autor wskazuje, że zgodnie z art. 11 k.p.c. moc wiążącą mają tylko wyroki, z których ustaleń wynika, że osoba skazana przyjęła przedmiot pochodzący z czynu niedozwolonego i że rzeczywiście z niego skorzystała. Jeżeli jednak wyrok skazujący zawiera jedynie ustalenia co do przyjęcia rzeczy, sąd w postępowaniu cywilnym powinien dokonać samodzielnych ustaleń, czy paser faktycznie z rzeczy skorzystał.

Zdaniem A. Szpunara zagadnienie sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, jakich faktów ma dotyczyć świadomość przewidziana w art. 422 k.c.³⁷. Zgodnie z regulacją kodeksową, paser musi być świadomy korzystania z cudzej szkody, która powstała na skutek czynu niedozwolonego. Natomiast nie wystarczy „ogólne przekonanie o pochodzeniu rzeczy z nielegalnego źródła”³⁸. Doprecyzowanie okoliczności, które miałyby być objęte świadomością, umożliwiłoby stworzenie swego rodzaju modelu, który rozstrzygałby wątpliwości, czy wiedza pasera w danych okolicznościach była wystarczająca do działania świadomego. Z całą pewnością dla ziszczenia się przesłanki świadomego działania paser musi uzyskać korzyść z cudzej szkody (co stanowi skutek jego własnej decyzji), a ponadto mieć wiedzę dotyczącą miejsca dokonania czynu niedozwolonego oraz informacje o pochodzeniu danej rzeczy na skutek tego czynu³⁹. Definitywne określenie porcji wiedzy, jaką powinien mieć paser, rozstrzygałoby, czy działał na skutek własnej winy umyślnej. Jak wskazano w doktrynie, umyślność zakłada działanie z określonym zamiarem, natomiast nieumyślność zakłada jego brak⁴⁰. Trudno wyobrazić sobie sytuację, w której paser nie ma zamiaru skorzystania ze szkody, natomiast zdaje sobie sprawę z takiej możliwości, ale przypuszcza, że to nie nastąpi⁴¹.

Na tle powyższych rozważań interesujący wydaje się pogląd rozgraniczający winę od świadomości na tle art. 422 k.c.. Zgodnie z prezentowanym stanowiskiem należałoby przyjąć, że ustawodawca świadomie nie posłużył się pojęciem „winy”, ustanawiając tym samym jako przesłankę „świadomość skorzystania z cudzej szkody”. Ponadto, świadomość swoim zakresem miałaby obejmować winę umyślną, jak i nieumyślną (jeżeli spełniałaby wymóg świadomego skorzystania)⁴². Powyższą koncepcję podziela część judykatury, argumentując, że ustawodawca ukształtowałby odmiennie brzmienie art. 422 k.c., gdyby miał na celu związanie odpowiedzialności pasera jedynie z winą umyślną⁴³.

³⁷ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55.

³⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 546. Przyjęcie stanowiska M. Pazdana umożliwiłoby dochodzenie roszczenia odszkodowawczego na gruncie prawa cywilnego w sytuacji, gdy dana osoba została skazana za paserstwo nieumyślne.

³⁹ Natomiast A. Szpunar wskazuje, że istotna jest również wiedza o osobie sprawcy, zob. A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55.

⁴⁰ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 215, s. 465. Jak autorzy wskazują, zamiar ten ma odnosić się do naruszenia prawa lub zasad współżycia społecznego, a nie do wyrządzenia szkody, z uwagi na fakt, że szkoda już powstała.

⁴¹ Zob. *ibidem*; zdaniem autorów świadome, ale nieumyślne skorzystanie ze szkody mogłoby mieć miejsce jedynie w wyjątkowych wypadkach, do których nie należy omawiany przypadek paserstwa.

⁴² J.M. Kondek, *Komentarz do art. 422 k.c.* [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz 2021*, red. K. Osajda, wyd. 29, rozdz. III, pkt 20.

⁴³ Por. wyrok SN z dnia 16 czerwca 2010 r., I CSK 507/09, LEX nr 737243 oraz wyrok SA w Białymstoku z dnia 8 maja 2017 r., I ACa 972/16, LEX nr 2300212.

Trudno w sposób definitywny wskazać właściwą koncepcję. Wydaje się, że przyjęcie tej ostatniej spowodowałoby odrzucenie winy jako jednej z przesłanek odpowiedzialności pasera na podstawie art. 422 k.c. Przesłanka winy nie występuje co prawda w swojej „czystej postaci”, gdyż jest w pewien sposób zmodyfikowana, natomiast istnieje. Można zaryzykować stwierdzenie, że zaaprobowanie przesłanki świadomego skorzystania, bez utożsamiania jej z postacią winy spowodowałoby zachwianie modelowej konstrukcji odpowiedzialności odszkodowawczej w obecnym kształcie. Warto odnotować, że i w orzecznictwie SN zarysowały się dwa odmienne stanowiska. Zgodnie z pierwszym, zresztą podzielonym przez większą część doktryny, o świadomym skorzystaniu ze szkody wyrządzonej przez inną osobę, należy mówić wówczas, gdy paserowi można przypisać winę umyślną⁴⁴. Odmienne poglądy przyjmuje, że przesłanką odpowiedzialności, o której traktuje art. 422 k.c. nie jest wina, lecz świadomość skorzystania ze szkody, co jest równoznaczne z posiadaniem wiedzy o skorzystaniu ze szkody, która została już wyrządzona i pochodzi z czynu niedozwolonego⁴⁵.

4. Związek przyczynowy między zdarzeniem a szkodą

Odpowiedzialność pasera na tle reguł rządzących prawem odszkodowawczym stanowi swego rodzaju wyłom. Trudno bowiem wpisać omawianą regulację do ogólnego schematu przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej. Co do zasady, trzy generalne przesłanki, które warunkują odpowiedzialność odszkodowawczą to: zdarzenie, z którym przepisy stanowiące podstawę odpowiedzialności deliktowej wiążą jej powstanie; szkoda oraz związek przyczynowy między zdarzeniem a szkodą⁴⁶. Odnosząc powyższe do odpowiedzialności pasera należy stwierdzić, że zdarzeniem w rozumieniu pierwszej przesłanki jest skorzystanie ze szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Natomiast szkody w jej ogólnym znaczeniu nie sposób wpisać w powyższy schemat, gdyż nie została ona wyrządzona na skutek zdarzenia.

W świetle normy art. 422 k.c. szkoda istniała już wcześniej, a paser z niej skorzystał. Biorąc pod uwagę powyższe, czy jest możliwe wskazanie związku przyczynowego pomiędzy zdarzeniem a szkodą, jak w modelu ogólnym (w ro-

⁴⁴ Por. wyrok SN z dnia 15 lutego 1980 r., IV PR 371/79, OSPiKA 1981, nr 4, poz. 68.

⁴⁵ Por. uchwała..., *op.cit.*, III CZP 89/17, OSNC 2018, nr 10, poz. 96, w którym wskazano, że przesłanką odpowiedzialności na tle art. 422 k.c. nie jest wina sprawcy oraz wyrok SA w Warszawie z dnia 7 grudnia 2018 r., V ACa 1441/17, LEX nr 2613475, w którym sąd wskazał, że świadomość stanowi okoliczność faktyczną i nie podlega stopniowaniu.

⁴⁶ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 37, s. 380.

zumieniu art. 361 § 1 k.c.)? Już wstępna analiza prowadzi do wniosku, że w omawianym przypadku schemat ten ma zgoła odmienny kierunek, ponieważ szkoda nie jest następstwem działania pasera.

Powyższe zagadnienie było również nurtujące na tle Kodeksu zobowiązań. R. Longchamps de Berier wskazał, że między działaniem osoby, która ze szkody skorzystała a szkodą zachodzi pośredni związek przyczynowy, który z uwagi na względy społeczne ma bardziej doniosłe znaczenie niż związek między czynem złodzieja a szkodą. Argumentując swoje stanowisko odwołał się do myśli: „często sprawca tylko dlatego popełnia przestępstwo, np. kradnie, bo wie, że znajdzie zaraz odbiorcę na kradzione rzeczy”⁴⁷. Słusznie jednak zauważono, że z powyższej tezy nie wynikają jakiegokolwiek wnioski dla ustalenia związku przyczynowego jako przesłanki odpowiedzialności pasera⁴⁸, a jedynie ewentualne motywy wprowadzenia odpowiedzialności cywilnej pasera.

Rozważając istnienie związku przyczynowego w kontekście art. 422 k.c. należy odwołać się do charakteru odpowiedzialności pasera, bowiem popełnia on własny czyn niedozwolony. Warunkiem *sine qua non* jego popełnienia jest wcześniejsze wyrządzenie szkody czynem niedozwolonym, które polega na przesunięciu majątkowym na rzecz sprawcy szkody, kosztem poszkodowanego, co w efekcie stwarza „okazję” do skorzystania ze szkody⁴⁹. Dlatego też wskazuje się, że odpowiedzialność pasera jest równorzędna wobec odpowiedzialności sprawcy szkody.

Wobec powyższego, trudno przyznać rację twierdzeniu o istnieniu pośredniego związku przyczynowego. L. Stecki proponuje wypełnienie powyższej luki wskazaniem związku między działaniem pasera a dalszym trwaniem szkody⁵⁰. Z drugiej strony pojawiły się kategorię głosy o braku istnienia związku przyczynowego między czynem niedozwolonym pasera a szkodą⁵¹, ponieważ nie jest możliwe, aby szkoda stanowiła normalne następstwo zachowania się pasera. Na szczególną uwagę zasługuje argumentacja przywołana przez A. Szpunara. Autor odwołuje się do art. 361 § 1 k.c., który na tle regulacji odpowiedzialności odszkodowawczej, ma elementarne znaczenie i wskazuje, że „przepis art. 422 k.c. nie może stanowić enklawy, w której nie obowiązuje zasada, że konieczną przesłanką odpowiedzialności odszkodowawczej jest istnienie związku przyczynowego”.

⁴⁷ R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie...*, *op.cit.*, s. 199.

⁴⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 542.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 121. Jednakże sam autor zauważa, że to określenie jest wysoce niedokładne.

⁵¹ Tak B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...* s. 118; P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 208, s. 462.

wego między określonym zdarzeniem a szkodą”⁵². Ponadto, skoro przesłanką odpowiedzialności pasera jest wina umyślna, to jest wysoce prawdopodobne, że paser aprobeje działanie sprawcy i swoim własnym działaniem utrwala szkodę.

W mniemaniu autora niniejszej pracy odrzucenie istnienia jakiegokolwiek związku przyczynowego na tle art. 422 k.c. stałoby w sprzeczności z zasadami rządzącymi odpowiedzialnością odszkodowawczą. Wydaje się, że argumentacja A. Szpunara jest najbliższa uchwyceniu tej problematycznej przesłanki⁵³. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja, gdy zachodzi porozumienie pomiędzy złodziejami oraz paserami. Wówczas związek przyczynowy jest wyraźnie dostrzegalny, bo złodziej może liczyć na odbiorcę rzeczy skradzionej⁵⁴. Poruszona kwestia pośrednio dotyka innej problematyki, tj. odpowiedzialności solidarnej, która zostanie poruszona w dalszej części pracy. Należy jednak zasygnalizować, że jedynie w wypadku ustalenia związku przyczynowego między działaniem sprawcy szkody i pasera, jest możliwa odpowiedzialność solidarna na podstawie art. 441 § 1 k.c.

W celu uzupełnienia dotychczasowych rozważań, konieczne jest omówienie przesłanki zaistnienia szkody. Samo powstanie szkody nie czyni zadość generalnej przesłance odpowiedzialności odszkodowawczej, ponieważ ulega ona pewnej modyfikacji na tle art. 422 k.c. Dopiero obiektywne istnienie szkody deliktowej w majątku poszkodowanego oraz skorzystanie z niej pasera będzie uzasadniało jego odpowiedzialność⁵⁵. Zatem szkoda, która stanowi uszczerbek w majątku poszkodowanego musi stać się korzyścią dla osoby innej, niż sprawca⁵⁶.

5. Skorzystanie ze szkody przez pasera

Analizując normę art. 422 k.c., można wyróżnić dwa znamiona przedmiotowe, tj. a) skorzystanie, z b) wyrządzonej drugiemu szkody oraz jedno znamię podmiotowe odnoszące się do wymogu świadomości pasera⁵⁷. Przesłanka świadomości została już omówiona, zatem należy się pochylić nad problematyką

⁵² A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 57.

⁵³ Natomiast kwestia ta nie została definitywnie rozstrzygnięta i obecnie przyjmuje się, że odpowiedzialność pasera na podstawie art. 422 k.c. nie zależy od istnienia związku przyczynowego między szkodą a jego zachowaniem, zob. wyrok..., *op.cit.*, I CSK 507/09, LEX nr 737243. Tak też P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 208, s. 462

⁵⁴ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55.

⁵⁵ L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 121.

⁵⁶ B. Lewaszkiwicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 115. Ponadto, autorka wskazuje, że nie jest konieczne, aby rzecz pochodząca z czynu niedozwolonego dotarła do pasera bezpośrednio z rąk sprawcy szkody.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 114.

pozostałych znamion czynu niedozwolonego. Użycie sformułowania „skorzystanie” pozwala wysnuć tezę, że norma art. 422 k.c. dotyczy czynności już dokonanej w przeszłości. Rezultatem skorzystania musi być odniesienie korzyści przez pasera, bowiem tylko wówczas można uznać, że przesłanki odpowiedzialności z art. 422 k.c. zostały wypełnione.

W doktrynie zaznacza się, że skorzystanie jest rozumiane jako działanie polegające na aktywności⁵⁸. Co więcej, nie wydaje się, aby omawiana przesłanka w świetle art. 422 k.c. miała odmienne znaczenie od tego rozumianego potocznie⁵⁹. Skutkiem skorzystania ze szkody ma być przysporzenie po stronie pasera, natomiast nie muszą one polegać jedynie na przysporzeniu majątkowym polegającym na nabyciu praw podmiotowych⁶⁰. Należy zatem podzielić pogląd głoszący, że skorzystanie należy rozumieć jako uzyskanie faktycznego władztwa nad rzeczą, która pochodzi z wyrządzonej wcześniej szkody⁶¹.

Na tle dotychczasowych rozważań nasuwa się pytanie, czy o skorzystaniu może być mowa również w wypadkach, gdy paser nabywa rzecz skradzioną po cenie równej wartości rzeczy nabywanej lub wartości przewyższającej, bowiem czy można wówczas wskazać jakąkolwiek korzyść? Nie można pomijać faktu, że szkoda została wyrządzona, zatem skorzystaniem jest samo uzyskanie posiadania danej rzeczy, wobec czego z punktu widzenia odpowiedzialności pasera nie wydaje się istotne, po jakiej cenie paser rzecz nabył⁶². Mówiąc prościej, skorzystanie z danej rzeczy może sprowadzać się jedynie do posłużenia się nią, co stanowi korzyść samą w sobie. Idąc dalej, nie jest konieczne, aby rezultat posłużenia się rzeczą był jednoznaczny z uzyskaniem zysku⁶³. Mowa o jakiegokolwiek korzyści majątkowej⁶⁴, choć w doktrynie wskazuje się również na możliwość

⁵⁸ Zob. M. Pazdan, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 548; autor wskazuje, że z praktycznego punktu widzenia trudno sobie wyobrazić skorzystanie ze szkody polegające na zawinionym zaniechaniu.

⁵⁹ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...* *op.cit.*, s. 114.

⁶⁰ Słusznie M. Pazdan zaznacza, że nie byłoby możliwe nabycie prawa własności lub ograniczonego prawa rzeczowego na rzeczy będącej przedmiotem paserstwa ze względu na przyjętą na gruncie prawa cywilnego zasadę *nemo plus iuris...* oraz przesłankę dobrej wiary po stronie nabywcy w zakresie wyjątków od tej zasady (art. 169 i 309 k.c.); zob. M. Pazdan, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 548.

⁶¹ *Ibidem*. Autor wskazuje, że skorzystanie obejmuje zarówno posiadanie samoistne, jak i zależne, natomiast nie mieści się w jego zakresie dzierżenie (z wyjątkiem przypadków, gdy osoba pobiera pożytki).

⁶² Tak M. Pazdan, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 548 oraz L. Stecki, *Korzystanie...*, *op.cit.*, s. 132.

⁶³ Należy zaznaczyć, że korzyść jest pojęciem szerszym od zysku. W świetle art. 422 k.c. nie chodzi zatem, aby został osiągnięty wyraźny zysk w rozumieniu powiększenia majątku – zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...* *op.cit.*, s. 114.

⁶⁴ Zob. wyrok SN z dnia 7 listopada 1979 r., II CR 360/79, OSNC 1980, nr 7–8, poz. 142, w którym sąd wskazuje, że korzyść uzyskaną przez pasera wyznacza wartość przyjętego mienia pochodzącego z przestępstwa, a nie zysk otrzymany ze sprzedaży.

odniesienia korzyści osobistej⁶⁵. Należy jednak odnotować, że w świetle odpowiedzialności pasera na gruncie art. 422 k.c. wydaje się być możliwym jedynie odniesienie korzyści majątkowej⁶⁶, bowiem z zasady paser nabywa lub uzyskuje do swojego majątku przedmiot, który wcześniej został odebrany poszkodowanemu przez sprawcę. Ponadto, korzyść musi zaistnieć w chwili nabywania danej rzeczy, natomiast odpowiedzialność z art. 422 k.c. jest niezależna od okoliczności, czy rzecz znajduje się w posiadaniu osoby, która z niej skorzystała⁶⁷.

Przechodząc do analizy drugiego znamienia przedmiotowego normy zawartej w art. 422 k.c., należy zauważyć, że określenie „z wyrządzonej drugiemu szkody” definiuje źródło, z jakiego ma pochodzić korzyść. Co istotne, rzecz, z której skorzystał paser, musi się wywodzić z majątku poszkodowanego (co czyni ją jednocześnie szkodą z punktu widzenia poszkodowanego). Słusznie twierdzi M. Pazdan, że mowa tu jest o sytuacji, w której paser przejmuje pewne korzyści majątkowe, które już wcześniej zostały uzyskane przez sprawcę. Udział ewentualnych pośredników nie zmienia powyższej zależności. Dla ustalenia odpowiedzialności konieczne jest ustalenie pochodzenia rzeczy, z której paser skorzystał, a która pochodzi z czynu niedozwolonego⁶⁸.

Z wypadkami skorzystania z wyrządzonej drugiemu szkody ściśle łączy się zagadnienie dotyczące rozmiaru odszkodowania należnemu poszkodowanemu. Wskazuje się, że osoba, która ze szkody skorzystała jest objęta obowiązkiem odszkodowawczym z uwagi na szczególną naganność swojego zachowania. Z drugiej strony, jest to też swego rodzaju gwarancja dla poszkodowanego, który w razie niewyegzekwowania odszkodowania od sprawcy szkody, może zwrócić się ze swoim roszczeniem do pasera. Natomiast wątpliwości doktryny skoncentrowały się na kwestii wysokości takiego odszkodowania, na skutek czego wykształciły się trzy rozwiązania, które zdaje się za zasadne przywołać.

Pierwsze z nich zakłada, że paser odpowiada za całą wyrządzoną przez sprawcę szkodę, bez względu na zakres skorzystania z niej⁶⁹. Jako uzasadnienie, wskazuje się na brak dostatecznych argumentów na odmienne traktowanie osób

⁶⁵ P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System...*, *op.cit.*, nb 211, s. 464; również w wyroku SA w Katowicach z dnia 13 lutego 2014 r., I ACa 1090/13, LEX nr 1441380.

⁶⁶ Tak A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 55 oraz B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 114.

⁶⁷ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 548.

⁶⁸ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 549. Autor wskazuje, że nie jest skorzystaniem z wyrządzonej szkody przyjęcie przez pasera wynagrodzenia za przechowanie rzeczy pochodzącej z czynu niedozwolonego. Jednakże, w takiej sytuacji na miejscu byłoby rozważenie odpowiedzialności na gruncie art. 422 k.c. jako pomocnika.

⁶⁹ Tak R. Longchamps de Berier, *Uzasadnienie...*, *op.cit.*, s. 198 i n. oraz A. Kubas, J. Szwaaja, *Glosa do wyr. SN z 17.2.1964 r.*, I CR 30/63, OSPiKA 1966, nr 10, poz. 212.

wymienionych w art. 422 k.c. Zważyć należy, że podżegacz i pomocnik odpowiadają solidarnie za całą szkodę ze sprawcą. Zróznicowanie odpowiedzialności pasera względem wymienionych podmiotów stawiałoby go w bardziej korzystnym położeniu. Przedstawiciele tej koncepcji wskazują również na interes poszkodowanego oraz charakter represyjny i prewencyjny odszkodowania⁷⁰.

Drugie rozwiązanie postuluje odpowiedzialność odszkodowawczą pasera tylko w granicach uzyskanej korzyści. Powyższe stanowisko spotkało się jednak ze znaczną krytyką, ponieważ w swoim założeniu odszkodowanie zawsze zależy od uszczerbku doznanego przez poszkodowanego, a nie od zysku uzyskanego przez pasera. To interes poszkodowanego powinien być traktowany jako nadrzędny i przyjęte rozwiązanie powinno umożliwić mu ochronę tego interesu. Słusznie B. Lewaszkiewicz-Petrykowska twierdzi, że „zasądzenie odszkodowania w granicach uzyskanych korzyści stanowi zaprzeczenie odszkodowania”⁷¹. Ponadto, celem przepisu art. 422 k.c. *in fine* jest „napiętnowanie” samego skorzystania ze szkody, a nie jedynie odniesionej z niego korzyści⁷². Nadmienić należy, że zastosowanie tego rozwiązania wiązałoby się z potencjalnymi trudnościami dowodowymi w wykazaniu wartości korzyści, jaką odniósł paser, gdyż nie zawsze jest ona oczywista.

Przechodząc do trzeciego zaproponowanego rozwiązania należy nadmienić, że można je ocenić jako dominujące. Osoba, która skorzystała z cudzej szkody powinna odpowiadać jedynie za taką część szkody, z której skorzystała⁷³ (czyli za szkodę bezpośrednio związaną z jej czynem⁷⁴). W doktrynie zauważono, że powyższe stanowisko najpełniej oddaje kompensacyjny charakter odpowiedzialności cywilnej pasera w świetle art. 422 k.c. Jednakże trzeba odnotować, że sposób ustalenia wartości nabytej rzeczy trzeba rozpatrywać w kontekście wartości, którą przedstawiała w majątku poszkodowanego (określona według cen z daty ustalenia odszkodowania) i jedynie wówczas charakter kompensacyjny odpowiedzialności zostanie zachowany⁷⁵.

Wydaje się, że pierwsze z zaproponowanych rozwiązań jest zbyt daleko idące⁷⁶. Podkreślić trzeba, że paser popełnia własny czyn niedozwolony. Przyjęcie

⁷⁰ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie... op.cit.*, s. 119.

⁷¹ *Ibidem*, s. 120.

⁷² M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna..., op.cit.*, s. 549.

⁷³ Tak P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System..., op.cit.*, nb 216, s. 466 i przywołana literatura w przypisie.

⁷⁴ A. Szpunar, *O skorzystaniu..., op.cit.*, s. 58.

⁷⁵ Zob. P. Machnikowski, A. Śmieja [w:] *System..., op.cit.*, nb 216, s. 466.

⁷⁶ Natomiast B. Lewaszkiewicz-Petrykowska zaznacza, że stanowisko to jest najbardziej konsekwentne, pomimo swojej niedoskonałości. Ponadto wskazuje, że „nie ma potrzeby rozczulać się zbytnio nad osobą, która świadomie korzysta ze szkody wyrządzonej przez inną. Dysponuje ona przecież roszczeniem regresowym w stosunku do sprawcy”. Ostatecznie, autorka opowiada się

jego odpowiedzialności za całą wyrządzoną szkodę przez sprawcę powodowało by niejako odpowiedzialność odszkodowawczą pasera za czyn sprawcy. Za zasadne wydaje się przywołanie przykładu, którym posłużył się M. Pazdan⁷⁷. Osoba B ukradła 90 zegarków osobie A o wartości 2000 zł każdy. Osoba C (paser) zakupił 20 zegarków, płacąc cenę 1000 zł za sztukę. Przyjęcie pierwszego poglądu spowodowałoby odpowiedzialność pasera w wysokości 180 000 zł. Trudno znaleźć dość przekonującą argumentację oprócz względów represyjnych i prewencyjnych dla tego rozwiązania. Natomiast gdyby paser miał odpowiadać jedynie w granicach uzyskanej korzyści, wówczas byłby zobowiązany do odszkodowania w kwocie 20 000 zł. Zgodnie jednak z podzieloną argumentacją, rozmiar odszkodowania jest uzależniony od wyrządzonej szkody poszkodowanemu⁷⁸. Wobec powyższych rozważań, stanowiskiem umożliwiającym wyważenie „interesów” zarówno pasera, jak i poszkodowanego jest pogląd trzeci. Na jego podstawie poszkodowany mógłby domagać się od pasera odszkodowania w wysokości 40 000 zł, co odpowiada szkodzie wyrządzonej jego własnym czynem⁷⁹ oraz czyni zadość funkcji kompensacyjnej odpowiedzialności odszkodowawczej.

Poruszona problematyka dotyka z kolei innego zagadnienia – odpowiedzialności solidarnej na podstawie art. 441 § 1 k.c. Aby jednak przejść do dalszych rozważań, należy uporządkować pewne kwestie. Przepis art. 422 k.c. rozciąga odpowiedzialność za szkodę na inne osoby, tj. pomocnika, podżegacza i pasera. Z teoretycznego punktu widzenia tylko podżegacz i pomocnik mogą być zakwalifikowani jako współsprawcy⁸⁰. Natomiast odpowiedzialność pasera jest uzasadniona jego własnym czynem, polegającym na świadomym skorzystaniu za szkody i polega na przyjęciu odpowiedzialności za szkodę, która wyniknęła na skutek czynu innej osoby. W związku z powyższym, osoby wymienione w art. 422 k.c. odpowiadają solidarnie. Brak odpowiedzialności po stronie którejś z osób (np. niepoczytalność sprawcy) nie neguje odpowiedzialności pozostałych osób⁸¹. Warto nadmienić, że przepis art. 441 k.c. nie rozstrzyga w sposób

za odpowiedzialnością w rozmiarze, w jakim zachowanie pasera przyczyniło się do utrwalenia uszczerbku doznanego przez poszkodowanego, zob. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 121.

⁷⁷ M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 549.

⁷⁸ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 120. Jedynie w przypadku bezpodstawnego wzbogacenia decydujący jest element osiągniętej korzyści.

⁷⁹ A. Szpunar, *O skorzystaniu...*, *op.cit.*, s. 58.

⁸⁰ M. Pazdan wskazuje, że chodzi o współsprawców w szerokim ujęciu, obejmującym również współsprawców pośrednich, zob. M. Pazdan, *Odpowiedzialność deliktowa...*, *op.cit.*, s. 334.

⁸¹ Por. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 107. Zdaniem autorki osoby wymienione w art. 422 k.c. w zakresie odpowiedzialności cywilnej zostały zrównane ze współsprawcami.

definitywny, czy paserowi przysługuje regres przeciwko sprawcy szkody⁸². Odnotowania wymaga fakt, że kwestia odpowiedzialności solidarnej została jedynie zasygnalizowana, ponieważ względy treściowe artykułu nie umożliwiają jej dogłębnej analizy.

6. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że przepis art. 422 k.c. rozstrzyga o istnieniu odpowiedzialności cywilnej osoby, która świadomie skorzystała z wyrządzonej innej osobie szkody. W doktrynie podkreśla się, że o jej istnieniu zadecydowała naganność postępowania osób wymienionych w art. 422 k.c.⁸³. Jej brak z pewnością skutkowałby szeroką dyskusją w doktrynie, bowiem paserstwo jest przestępstwem, które dość często ma miejsce w sferze społecznej.

Omawiana norma wyróżnia się na tle całej regulacji rządzącej prawem odszkodowawczym. Ustawodawca nie sprecyzował w sposób wnikliwy jej przesłanek, co sprowokowało szereg pytań, czy nie uczynił tego celowo. Być może należałoby rozumieć przesłankę świadomości w jej oczywistym znaczeniu i nie doszukiwać się związku przyczynowego między zdarzeniem (skorzystaniem ze szkody) a samą szkodą. Jednakże, nie można zapominać, że oprócz kodeksowych regulacji, system prawa tworzy również doktryna i to ona, dzięki opracowaniom wielu specjalistów, zdołała umiejscowić odpowiedzialność pasera na tle innych regulacji z zakresu prawa odszkodowawczego, zapobiegając tym samym pewnemu „chaosowi” prawnemu.

Na tle powyższych rozważań, wydaje się, że wszelkie wątpliwości wskazane przez doktrynę obecnie są rozwiązywane na gruncie praktyki orzeczniczej, co często prowadzi do zarysowania się odmiennych poglądów w judykaturze. Jest to stan niepożądany i wymaga ujednoczenia, natomiast jego przyczyny należy upatrywać w nieprecyzyjnym ujęciu przesłanek odpowiedzialności pasera przez ustawodawcę.

⁸² Por. M. Pazdan, *Odpowiedzialność cywilna...*, *op.cit.*, s. 550. Zdaniem autora nie wydaje się, aby istniały „racjonalne względy, które mogłyby przemawiać przeciwko dopuszczalności regresu”. W związku powyższym autor wskazuje, że analogia z art. 441 § 3 oraz w niektórych wypadkach z § 2 jest dopuszczalna w zakresie odpowiedzialności z art. 422 *in fine*. Natomiast L. Stecki zauważa, że skoro art. 441 § 2 k.c. przewiduje *expressis verbis* regres między sprawcami szkody, to tym bardziej powinien on być dopuszczalny, gdy za daną szkodę odpowiadają solidarnie jej sprawcy oraz osoby, które skorzystały z niej, por. L. Stecki, *Korzystanie ze szkody...*, *op.cit.*, s. 126.

⁸³ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Wyrządzenie...*, *op.cit.*, s. 106.

Bibliografia

Literatura

- Kodeks cywilny. Komentarz 2021*, red. K. Osajda, wyd. 29.
- Kubas A., Szwaja J., *Glosa do wyr. SN z 17.02.1964 r., I CR 30/63*, OSPiKA 1966, nr 10, poz. 212.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska B., *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, Warszawa 1978.
- Longchamps de Berier R., *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań*, z. 4, Warszawa 1934.
- Ohanowicz A., *Glosa do orzeczenia SN z 17.02.1964 r.*, OSPiKA 1966, poz. 90.
- Pazdan M., *Odpowiedzialność cywilna za świadome skorzystanie ze szkody wyrządzonej przez osobę trzecią*, „Nowe Prawo” 1968, nr 4.
- Pazdan M., *Odpowiedzialność deliktowa pomocnika* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszala*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003.
- Stecki L., *Korzystanie ze szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym* [w:] *Studia z prawa zobowiązań. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Alfredowi Ohanowiczowi*, red. Z. Radwański, Warszawa 1979.
- System Prawa Prywatnego, Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 6, red. A. Olejniczak, wyd. 3, Warszawa 2018.
- Szpunar A., *O skorzystaniu z wyrządzonej drugiemu szkody*, „Państwo i Prawo” 1982, z. 7.
- Szpunar A., *Wyrządzenie szkody przez kilka osób*, „Państwo i Prawo” 1957, z. 2.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 598).

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 1979 r., II CR 360/79, OSNC 1980, nr 7–8, poz. 142.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 1980 r., IV PR 371/79, OSPiKA 1981, nr 4, poz. 68.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 czerwca 2010 r., I CSK 507/09, niepubl.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2019 r., IV CSK 443/17, niepubl.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 lutego 2014 r., I ACa 1090/13, niepubl.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 8 maja 2017 r., I ACa 972/16, niepubl.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 7 grudnia 2018 r., V ACa 1441/17, niepubl.
- Uchwała Sądu Najwyższego (7z) z dnia 28 kwietnia 1983 r., III CZP 14/83, OSNC 1983, nr 11, poz. 168.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 21 grudnia 2017 r., III CZP 89/17, OSNC 2018, nr 10, poz. 96.